

На старших курсах, коли студенти приходять на педагогічну практику й знайомляться з реально існуючими проблемами та труднощами педагогів, відбувається істотна переоцінка своїх позицій. Для того, щоб цього не відбулося, на наш погляд, необхідно формувати у студентів педагогічного ВНЗ професійно-педагогічну позицію. Формування професійно-педагогічної позиції розглядаємо як процес, в ході якого йде поступове накопичення нового, такого, що приводить до принципової перебудови змістовних характеристик позиції. Сформовану професійно-педагогічну позицію характеризуємо як поєднання соціокультурних форм педагогічної діяльності й індивідуальних механізмів входження особистості в професію, що відображає взаємозв'язок індивідуально значущого із соціально значущим.

Висновки. Отже, професійно-педагогічна позиція – складна й одночасно визначальна характеристика майбутнього вчителя, від якої залежить цілісний процес професійного зростання його особистості й особистісного розвитку його вихованців. У цій характеристиці концентруються головні показники професійної культури педагога, основні спонукальні сили його праці. Низький рівень її сформованості – джерело слабких результатів у діяльності педагога, байдужості, формального підходу до педагогічного обов'язку. Навпаки, для педагога зі сформованою професійно-педагогічною позицією його праця стає особистісною потребою, задоволенням, яке приносить радість.

Література

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович. – М. : Институт практической психологии ; Воронеж : МОДЕК, 1995. – 352 с.
2. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 114 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Академия, 1996. – 278 с.
4. Педагогічний словник / [за ред. М.Д. Ярмаченка]. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
5. Психология : словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
6. Сластенин В.А. Инновационная деятельность / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. – М., 1997. – 260 с.
7. Слободчиков В.И. Психологические условия введения студентов в профессию педагога / В.И. Слободчиков, Н.А. Исаева // Вопросы психологии. – 1996. – № 4. – С. 72.
8. Философский энциклопедический словарь / [ред. кол. С.С. Аверцев и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов. Энциклопедия, 1989. – С. 815.
9. Щуркова Н.Е. Практикум по педагогической технологии / Н.Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 250 с.

ТРОЦІЙ Н.П.

ОБҐРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ “БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ” У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Сучасний період розвитку людської цивілізації характеризується системною кризою, яка виявляється в погіршенні екологічної ситуації, зростанні кількості природних та техногенних катастроф, терористичних актів, локальних і регіональних джерел соціальної й політичної нестабільності. Різні катаклізми супроводжуються великими матеріальними витратами та загибеллю людей. У такій ситуації значно зростає актуальність та важливість дослідження питань безпеки життєдіяльності, особливо для спеціалістів з вищою освітою. Спеціаліст, який засвоїв зміст дисципліни “Безпека життєдіяльності” (далі – БЖД), здатний уміло діяти в умовах небезпеки, захищаючи, таким чином, як своє життя та здоров'я, так і життя та здоров'я інших людей.

Для майбутніх педагогів предмет БЖД – це не тільки галузь наукових знань, яка охоплює теорію і практику захисту людини від небезпечних та шкідливих факторів природного й антропогенного походження, а перш за все, галузь знань, яка дасть змогу майбутнім вчителям передавати вміння та навички безпеки життєдіяльності своїм учням, уможливить їх захист від різних видів небезпек.

Мета статті полягає у виявленні на основі історичного підходу актуальності вивчення основ безпеки життєдіяльності й теоретичному обґрунтуванні засад дисципліни БЖД на сучасному етапі.

Проблема захисту людини від небезпек постала одночасно з появою людства на Землі. Спочатку людину оточувала тільки природна сфера, яка не тільки забезпечувала необхідними умовами для життя, але й негативно впливала такими чинниками, як спека, дощ, холод, хвороби, вітер, нестача харчів тощо. Первісна людина була дуже тісно пов'язана з природою, і вона не просто обожувала рослини, тварин, птахів, природні явища, а й використовувала свої знання про них для життя в єдності з природою, оскільки саме *природні небезпеки* були головною загрозою для людини того часу. Тому щоб убезпечити себе від шкідливого впливу природної сфери, людина почала освоювати печери, одягла хутро тварин, почала вирощувати рослини та приручати диких тварин. Це були перші елементи соціально-економічної системи безпеки, спрямовані на захист людини від шкідливого впливу природної сфери. Сьогодні вони розвинулися до потужного комунально-житлового господарства, сільського господарства, харчової та легкої промисловості, розвинутої системи охорони здоров'я та освіти.

В основі суспільних відносин завжди покладено індивідуально-суспільні інтереси і потреби людей. У суспільстві постійно виникають і вирішуються різноманітні суперечності, зіткнення інтересів, суспільних цінностей, відносин. Тому виникла ще одна група *соціальних небезпек*, яка почала загрожувати людині від часу її існування на нашій планеті. Це дії інших людей, а саме: війни, збройні конфлікти, збройні напади, погрози, викрадення, терористичні й інші акти насильства, котрі супроводжували і супроводжують розвиток суспільства.

Для вдосконалення соціально-економічної системи безпеки необхідними постали нові матеріали, знаряддя праці, нові механізми, машини, тому людина починає будувати шахти, заводи, фабрики, дороги, використовує паливні, легкозаймисті і вибухонебезпечні речовини і матеріали, джерела різноманітних випромінювань, макро- й мікроорганізмів тощо. Тому на противагу природній сфері людина створює техногенну сферу, що стає джерелом *техногенних небезпек*. Сьогодні ця сфера охоплює енергетику, промисловість, транспорт, армію, науку. Вона, на жаль, також характеризується небезпечними та шкідливими чинниками для життя людини.

Можна повністю погодитися із З. Яремко, котрий твердо переконаний, що сьогодні безпека людства залежить не стільки від досягнень науки і техніки, скільки від самої людини, трансформації її життєвих цінностей. Якщо донедавна науково-технічний прогрес сприймався як гарант благополуччя людини, то сьогодні через потужний антропогенний вплив на довкілля та загрозу порушення глобальної рівноваги і знищення життя на Землі ця думка змінюється. Дедалі частіше акценти ставляться на негативних наслідках науково-технічного прогресу. Немає сумніву в тому, що сучасний етап науково-технічного прогресу характеризується загостренням питань безпеки життєдіяльності людини, а відтак, постає проблема пошуку шляхів їхнього вирішення [7].

Слід відзначити, що в ХХ ст. людство увійшло в складний період історії свого існування, коли воно у своєму розвитку вже оволоділо величезним науково-технічним потенціалом, але ще не навчилося достатньо обережно й раціонально ним користуватися. Швидка урбанізація та індустріалізація, різке зростання населення планети, інтенсивна хімізація сільського господарства, посилення багатьох інших видів антропогенного тиску на природу порушили біологічний кругообіг речовин у природі, пошкодили її регенераційні механізми, внаслідок чого почалося її прогресуюче руйнування. Це поставило під загрозу здоров'я та життя сучасного і майбутніх поколінь людей, існування людської цивілізації [2].

Наприкінці 80-х рр. минулого століття з'явилася навчальна дисципліна “Безпека життєдіяльності” в загальноосвітніх школах і вищих закладах освіти. Після розпаду СРСР в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст., незважаючи на те, що 15 вересня 1993 р. Кабінетом Міністрів відповідно до Закону України “Про охорону праці” було створено Національну раду з питань безпечної життєдіяльності населення, у сфері навчання з безпеки життєдіяльності практично все залишалося на рівні 1991 р. Єдиним здобутком можна вважати введення у 1994р. в дію Типового положення про навчання, інструктаж та перевірку знань працівників з питань охорони праці, яким вимагалось вивчення дисципліни “Безпека життєдіяльності” в усіх вищих навчальних закладах. З літератури, виданої в цей час, відомі лише монографія “Безопасность жизнедеятельности” (автори Г.Н. Крикунов, А.С. Беліков, В.Ф. Залунін) у двох книгах, у якій поєднані теоретичні питання безпеки життєдіяльності з питаннями захисту природного середовища, охорони праці у будівництві та дій інженерно-технічних працівників при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, переважно в разі вибуху, та навчальний посібник проф. Б.М. Коржика “Теоретичні основи безпеки життєдіяльності” [3].

Проблеми при викладанні БЖД виникають у всіх вищих навчальних закладах України. Серйозним поштовхом, який сприяв зміні ситуації, став спільний наказ міністра освіти і науки та начальника штабу-заступника начальника ЦО України від 20.07.1995 р. № 2 182/200 про введення до навчальної програми усіх вищих навчальних закладів України обов'язкової дисципліни “Безпека життєдіяльності”, яка складалась з двох частин: “БЖД” – для підготовки бакалаврів; “Цивільна оборона” – для підготовки фахівців I магістрів загальнотехнічних, будівельних, транспортних, економічних і подібних спеціальностей згідно з новими програмами.

Аналіз літератури дає змогу стверджувати, що з часом було розроблено концепцію і програми курсу, опубліковано чимало методичних розробок і навчальних посібників. Оскільки ця дисципліна перебуває ще на стадії становлення, то її місце і роль у циклі навчальних дисциплін загальноосвітнього процесу вищих закладів освіти досі повністю не визначено, про що свідчить зміст навчальних посібників і навчальних програм. Одні автори велику частину матеріалу відводять природним небезпекам і надзвичайним ситуаціям, хоча існують окремі дисципліни – “Екологія” і “Цивільний захист”, інші – техногенним небезпекам і способам захисту від них, що по суті є розділами курсу “Охорона праці” тощо. Відсутність єдиного підходу до навчання відчувається й у редакції Концепції безпеки життєдіяльності, затвердженій 12.03.2001 р. Усе це призводить до значних повторів у навчальних програмах. Відсутність єдиного підходу до навчання не відповідає вимогам та реаліям сьогодення і набуває особливої ваги й турботи у зв'язку з перспективами приєднання національної освіти до Болонського проце-

су. Проте слід сказати і про позитивні зрушення у цьому напрямі. На засіданні Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення, проведеному 30.03.2004 р., було досить чітко визначено послідовність вивчення тем із питань безпечної життєдіяльності: “Безпека життєдіяльності”, “Основи охорони праці”, “Охорона праці в галузі”, “Основи екології”, “Цивільний захист” [2].

Слід відзначити, що “Безпека життєдіяльності” охоплює надзвичайно широке коло питань, які тісно пов’язуються з іншими науками, а саме: гуманітарні (філософія, лінгвістика тощо); науки про людину (психологія, медицина, анатомія, педагогіка, ергономіка); природничі (математика, фізика, хімія, біологія); інженерні (опір матеріалів, електроніка, електротехніка тощо); науки про суспільство (право, економіка, соціологія тощо). Тому щоб визначити місце цієї навчальної дисципліни, слід чітко сформулювати систему знань науки про безпеку.

Безпека життєдіяльності – це галузь знань і практичної діяльності, спрямованої на формування ідеології безпеки, запобігання прояву небезпеки шляхом вивчення загальних закономірностей появи й розвитку небезпек, їх властивостей, наслідків впливу на організм людини, основ захисту людини та середовища її життя, а також на розробку й реалізацію способів і методів [2]. *Безпека життєдіяльності* – наука, що вивчає проблеми перебування людини в оточуючому середовищі під час трудової або іншої її діяльності. “Безпека життєдіяльності” як навчальна дисципліна має об’єкт, мету вивчення, цілі, завдання і функції. Як навчальна дисципліна вона становить складний соціально-педагогічний процес із такими функціями, як освітня, виховна та психологічна. *Об’єктом* вивчення БЖД є людина і людське співтовариство, середовище, що її оточує, процес взаємодії людини з навколишнім середовищем (тобто життєдіяльність) і небезпеки, які при цьому виникають. Основним *методом* дослідження в БЖД є системний аналіз, оскільки і людина, і середовище є складною, багатофункціональною й багатоелементною системою. Провідна *мета* дисципліни “Безпека життєдіяльності” полягає в тому, щоб: сформулювати в людини свідоме й відповідальне ставлення до питань особистої безпеки і безпеки тих, хто її оточує; навчити людину розпізнавати й оцінювати потенційні небезпеки; визначати шляхи надійного захисту від небезпек; уміти надавати допомогу в разі потреби собі та іншим; оперативно ліквідовувати наслідки прояву небезпек у різноманітних сферах людської діяльності.

Завдання дисципліни “Безпека життєдіяльності” полягає в тому, щоб навчити студентів: ідентифікувати потенційні небезпеки, тобто розпізнавати їх вид, визначати величину і ймовірність їхнього прояву; визначати небезпечні, шкідливі та вражаючі чинники, що породжуються джерелами цих небезпек; розуміти причини й механізм дії небезпечних чинників на людину; прогнозувати можливість і наслідки впливу небезпечних та шкідливих чинників на організм людини; використовувати нормативно-правову базу захисту людини й навколишнього середовища; розробляти заходи і застосовувати засоби захисту людини від дії небезпечних, шкідливих та вражаючих чинників; запобігати виникненню надзвичайних ситуацій, а в разі їх виникнення вживати адекватних заходів і виконувати дії, спрямовані на їх ліквідацію; використовувати у своїй практичній діяльності громадсько-політичні, соціально-економічні, правові, технічні, природоохоронні, медико-профілактичні й освітньо-виховні заходи, спрямовані на забезпечення здорових і безпечних умов існування людини у сучасному навколишньому середовищі [2].

У ст. 27 та 50 Конституції України сказано: “Обов’язок держави – захищати життя людини”, “Кожен має право на безпечне для життя і здоров’я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цим правом шкоди”[4].

Становлення молодого суверенного держави вимагає значного підвищення рівня безпечної життєдіяльності населення. Актуальність цієї проблеми посилюється ще й тим, що після Чорнобильської аварії різко загострилась екологічна ситуація. Такі обставини зумовлюють необхідність посилення в організації безпечної життєдіяльності населення і покращання здоров’я людей природоохоронного фактора. Поліпшення управління охороною праці та безпекою життєдіяльності населення вимагає розробки науково-методичних рекомендацій, спрямованих на практичну допомогу місцевим органам влади та керівникам підприємств. Безперечно, що ця робота має починатись з навчального закладу. Деякі автори на фактичних матеріалах розкривають сучасну соціально-економічну ситуацію в Україні, наводять фактори згубного впливу забруднення довкілля на здоров’я людей, пропонують наукові практичні рекомендації щодо виходу із кризового стану [1].

Водночас окремі науковці вказують на те, що змістова методична парадигма навчання має зосереджуватися не на абстрактних визначеннях понять “здоров’я”, “безпека життя”, а на конкретному питанні: як бути здоровим і зробити безпечними умови свого життя. Отже, такий підхід (як вважає Н. Максимова), який сприяє формуванню життєво необхідних складників компетентності людини, а не просто засвоєнню сукупності знань, є найбільш доцільним. Уявлення про сучасну концепцію здоров’я, здоровий спосіб життя, умови та чинники впливу на здоров’я, шляхи його формування, збереження і зміцнення забезпечують свідоме ставлення людини до ситуацій, які становлять ризик для життя й здоров’я. Усвідомлення особистої відповідальності за власне життя і здоров’я – важливий компонент формування здатності зробити правильний вибір у ситуації ризику. Виховання культури безпеки, збереження і зміцнення здоров’я є головною метою викладання такої навчальної дисципліни, як “Основи безпеки життєдіяльності” [6].

Висновки. Отже, підсумовуючи наведене вище, слід зазначити, що виховання культури особистої безпеки базується на основних універсальних цінностях людини, тому можна виділити основні її цілі: виховання культури безпеки, виховання особистої безпеки, навчання основам безпечної життєдіяльності, підготовка до безпечної поведінки, підготовка до виживання. Розкриття суті цих понять дає можливість усвідомлено підходити до питання культури особистої безпеки і безпеки оточуючих людей, матеріальних і моральних цінностей.

При дослідженні проблем безпеки життя однієї людини чи будь-якої групи людей їх необхідно вивчати без відриву від екологічних, технологічних, економічних, соціальних, організаційних та інших компонентів. Кожний із цих елементів здійснює вплив на інший, і всі вони перебувають у взаємозалежності, впливаючи на рівень життя, здоров’я, доброти людей, соціальні взаємовідносини, від чого залежить стан духовної і матеріальної культури, характер і темпи розвитку. Матеріальна культура є тим елементом життєвого середовища, який безпосередньо впливає як на навколишнє природне середовище, так і на саму людину.

Компетентність, успішне оволодіння знаннями в галузі основ безпеки життєдіяльності є передумовою формування професійної культури майбутнього спеціаліста. Кожна людина, і, безперечно, людина з вищою освітою, повинна усвідомлювати важливість питань безпеки життєдіяльності і вміти вирішувати їх.

Література

1. Безпека життєдіяльності і охорона праці : посібник для студентів та викладачів вищих і середніх навчальних закладів, системи підвищення кваліфікації / [за заг. ред. Б.М. Андрушкової]. – К. : Охорона праці, 2000. – 568 с.
2. Желібо Є.П. Безпека життєдіяльності : підручник / Є.П. Желібо, В.В. Зацарний. – К. : Каравела, 2008. – 280 с.
3. Зацарний В.В. Навчальна дисципліна “Безпека життєдіяльності”: становлення, розвиток та перспективи / В.В. Зацарний // Безпека життєдіяльності : всеукраїнський науково-популярний щомісячний журнал. – 2004. – № 8. – С. 16–22.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 – Ст. 27, 50.
5. Коваленко О.О. Основи безпеки життєдіяльності : методичні рекомендації з курсу для студентів юридичного факультету / О.О. Коваленко. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2008. – 52 с.
6. Максимова Н.Ю. Безпека життєдіяльності: Соціально-психологічні аспекти алкоголізму та наркоманії : навч. посіб. / Н.Ю. Максимова. – К. : Либідь, 2006. – 328 с.
7. Яремко З.М. Безпека життєдіяльності / З.М. Яремко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 320 с.

ТУРСЬКА О.В.

ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ “ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА” В СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Культура емоційного життя особистості є одним з актуальних питань у психології та педагогіці. Вагомого значення вона набуває в сучасних умовах, коли різко змінюється соціально-психологічна ситуація життєдіяльності людини під впливом науково-технічного прогресу, реорганізації основ освіти, зміни соціальних функцій суспільства.

Мета статті – розглянути зміст категорії “емоційна культура” в сучасних педагогічних дослідженнях та основні компоненти емоційної культури особистості.

У науковій літературі нами не знайдено однозначного визначення поняття емоційної культури, хоча протягом тривалого періоду науковці, займаючись проблемами духовної культури, намагаються вирішувати питання впливу на емоційний світ особистості.

Психологічні аспекти культури почуттів і емоцій знайшли своє відображення в працях В. Ананьєва, Л. Божович, В. Вілюнаса, Л. Виготського, І. Дзидар’ян, Б. Додонова, А. Дусавицького, К. Ізарда, О. Лука, Я. Рейковського, Б. Теплова, П. Якобсона та ін.

У педагогічному аспекті культура почуттів та її питання цікавили зарубіжних педагогів-класиків: Я. Каменського, Д. Локка, Ж.-Ж. Русо, І. Гербарта; вітчизняних педагогів і діячів культури: Г. Ващенко, І. Вишенського, А. Духновича, Я. Козельського, С. Русову, Г. Сковороду, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Так, О. Лук, вивчаючи проблему емоцій і особистості, переконаний, що культура почуттів включає в себе багатство та різноманітність переживань, уміння управляти почуттями, поважати почуття інших людей, співчувати їм. Учений робить висновок, що чим різноманітніший власний емоційний досвід, тим легше уявити, зрозуміти душевний стан іншого і навіть “увійти у нього”. Він вважає, що це і є “справжнім критерієм культури почуттів”. До критеріїв цієї культури дослідник також відносить здатність управляти своїми почуттями: “Опанування свого обурення – справжній вияв високої культури почуттів” [1, с. 173].

Проблемі культури почуттів особистості присвячені дослідження В. Толстих. Він зазначає, що “у культурі виявлення почуттів, що дає змогу робити висновок про вихованість людини, знаходить явне вираження ідейний і моральний зв’язок особистості із суспільством, з іншими людьми” [2, с. 14].